

CÂTEVA OBSERVAȚII ÎN LEGĂTURĂ CU BILINGVISMUL

Cristina Silaghi

Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca

cristinasilaghi73@gmail.com

Abstract. *A Few Comments on Bilingualism.* In order to achieve communication between two different language communities, the emergence of bilingualism is an essential condition. In the following, we aim to highlight some aspects related to this complex phenomenon. We will present briefly the research perspectives of bilingualism revealing its interdisciplinary character and some definitions of the concept, which have at their center the speaking individual and his ability to use two different linguistic systems in communication.

Keywords: *bilingualism, psycholinguistics, sociolinguistics, linguistic interference.*

0. Considerații preliminare

Definirea limbii ca fenomen în schimbare din punct de vedere istoric și sublinierea legăturii ei cu istoria unui popor constituie un fapt îndeobște cunoscut. Pentru ca o societate, oricare ar fi aceasta, să funcționeze, e nevoie de o strânsă colaborare între indivizii care o alcătuiesc. Această colaborare nu se poate realiza decât prin intermediul unui instrument general utilizabil cum este *limba*. Natura socială a limbii se dezvăluie, deci, prin faptul că ea asigură *comunicarea* dintre indivizi, iar comunicarea, indiferent de nivelul la care se realizează, reprezintă condiția esențială pentru funcționarea organizată a unei societăți.

Limba și societatea nu evoluează separat: pentru ca o limbă să existe, este nevoie de indivizi care s-o utilizeze permanent; altfel spus, o limbă există atâta timp cât există indivizi care s-o vorbească. În acest sens, este relevantă observația făcută de J. Vendryes:

„Limba nu există în afara celor care gândesc în ea și care o vorbesc. Ea își are rădăcinile în adâncurile individuale: de acolo ea găsește forța necesară pentru a se întrupa în sunetele vorbirii umane. Dar conștiința individuală este doar unul din elementele conștiinței colective, care îi dictează regulile sale individului. Dezvoltarea limbilor este, deci, doar un aspect al dezvoltării societății (...) Numai cercetând rolul social al limbii îți poți forma o părere despre ce este limba.” (Vendryes 1921, 322).

Am punctat sumar, astfel, legătura dintre limbă și societate și rolul limbii ca instrument de comunicare în interiorul unei colectivități. Dar, deoarece „o comunitate lingvistică nu este niciodată omogenă și nici nu este închisă în ea însăși” (Vendryes 1937, 301), *nevoia de comunicare* se manifestă nu doar între membrii aceleiași colectivități, ci și între grupări umane etnic și lingvistic diferite. Ajungem în punctul în care trebuie să subliniem *rolul limbii ca instrument ce asigură comunicarea și între indivizi aparținând unor comunități lingvistice diferite*. Pentru a face posibilă această comunicare „interlingvistică”, se impune învățarea și utilizarea a cel puțin unei alte limbi, în afară de limba maternă, situație dependentă de factori sociali concreți, diferiți de la o perioadă istorică la alta. Limbile comunităților sunt, astfel, aduse în situația de *contact lingvistic* prin intermediul indivizilor care alcătuiesc aceste comunități. Noțiunea de **contact lingvistic** s-ar putea defini drept „situație care determină utilizarea alternativă de către anumite grupuri sau indivizi a două limbi diferite” (Bidu-Vrânceanu *et alii* 2001, 137) sau „atingerea dintre limbi, apărută în condiții geografice, istorice și sociale determinate, care duc la necesitatea comunicării între colective umane ce vorbesc limbi diferite.” (Achmanova 1966, 535). Contactul lingvistic reprezintă sursa *bilingvismului*.

1. Caracterul interdisciplinar al bilingvismului

Bilingvismul s-a impus în literatura de specialitate drept o problemă extrem de complexă, cu multiple implicații interdisciplinare. Complexitatea bilingvismului este evidentă dacă luăm în considerare faptul că acest fenomen constituie obiectul de studiu al mai multor discipline, precum **psiholingvistica, sociolingvistica, lingvistica**. Aceasta este urmarea firească a faptului că intrarea în contact a limbilor este posibilă prin intermediul indivizilor ce alcătuiesc comunitatea lingvistică respectivă. Deci, contactul lingvistic se produce, inițial, la nivelul *individului*, extinzându-se, apoi, treptat, la nivelul *grupului social* căruia îi aparține individul.

1.1. Definit din punct de vedere **psiholingvistic**, bilingvismul reprezintă „un mecanism psihic (cunoștințe, priceperi, deprinderi) care îi permite individului să reproducă și să producă realizări verbale, aparținând succesiv la două sisteme lingvistice” (Vereșceagin 1969, 134). Psiholingvistica oferă, de asemenea, informații privind comportamentul individului bilingv, vârsta ideală a însușirii celei de-a doua limbi, acțiunea bilingvismului asupra gândirii individului, capacitatea individului de a-și însuși o nouă limbă și de a menține separate două sisteme lingvistice etc.

1.2. Cercetarea bilingvismului din punct de vedere **sociolingvistic** presupune *evidențierea volumului de funcții sociale și a sferelor de utilizare a fiecăreia dintre cele două limbi pe care le utilizează o populație bilingvă*, adică examinarea acestui fenomen la nivelul comunității și nu al individului.

Ni se pare semnificativă observația făcută de J. Pohl în acest sens:

„Când două limbi sunt în contact, una tinde să devină dominantă, iar cealaltă dominată. Limba dominantă tinde să elimine limba dominată în raport direct cu volumul de comunicații, cu diferențierea economică, demografică și culturală a comunităților care le vorbesc și în raport invers cu diferențierea de structură a celor două limbi.” (Pohl 1970, 293).

În situația bilingvismului colectiv (social), limbile în contact funcționează ținând cont de anumite categorii socioculturale și politice (Moldovanu 2005). În același timp, contextele sociolingvistice permit relevarea diferențelor de competență lingvistică ale indivizilor bilingvi. Gradul de cunoaștere a celei de-a doua limbi, menținerea intactă sau renunțarea treptată la limba maternă sau la limba a doua sunt condiționate social de factori precum *educația vorbitorului, statutul politic al grupului căruia îi aparține acesta, ocupația lui, poziția lui socială* etc.

1.3. Perspectiva lingvistică oferă date legate de *rezultatele* contactului lingvistic, adică înseamnă evidențierea modificărilor pe care le suferă fiecare dintre limbile ce intră în contact ca urmare a *interferenței lingvistice*. Principala problemă de ordin lingvistic în legătură cu bilingvismul constă în *determinarea măsurii în care cele două structuri intrate în contact se pot păstra nealterate și în ce măsură ele se vor influența una pe cealaltă* (Martinet 1972). Lingvistul trebuie să alcătuiască „matrița de coduri” (Rozenveig 1972, 12) a colectivului lingvistic, adică mijloacele lingvistice utilizate de membrii săi în condițiile trecerii de la un canal de comunicare la altul.

2. Definiții ale termenului de bilingvism

În literatura de specialitate, a devenit clasică definiția bilingvismului dată de U. Weinreich în lucrarea sa *Languages in Contact. Finding and Problems*, care revoluționează teoria contactului lingvistic: „Două sau mai multe limbi se află în contact dacă sunt utilizate alternativ de una și aceeași persoană. Astfel, locul unde se realizează contactul îl reprezintă indivizii care utilizează limba. Practica utilizării alternative a două limbi se numește *bilingvism*, iar persoanele care o realizează –*bilingvi*.” (Weinreich 1970, 22). Meritul acestuia constă în faptul că indică trăsătura esențială a bilingvismului: *utilizarea succesivă a două sisteme lingvistice de către unul și același individ*, această trăsătură regăsindu-se și în alte definiții ulterioare.

A. Martinet (1970, 18) a subliniat și el rolul important jucat de individ în cadrul procesului de bilingvism, considerând că „fiecare individ nu este doar un câmp de luptă între tipuri lingvistice diferite și anumite deprinderi verbale, ci și o sursă constantă a interferenței lingvistice.”.

Pe măsură ce cercetările din acest domeniu au evoluat, definiția propusă de Weinreich a început să fie resimțită ca fiind incompletă. A apărut întrebarea: ce înseamnă *sisteme lingvistice diferite*? În privința acestora, posibilitățile combinatorii sunt variate: (a) poate fi vorba de două limbi cu statut identic; (b) de o limbă și un dialect al acesteia; (c) de o limbă și un dialect al altei limbi etc., fenomen definit de A. Martinet drept *complexitatea situațiilor lingvistice reale*. Intuind complexitatea acestui fenomen, Ch. Ferguson reia, în 1959, termenul *diglosie* (utilizat, pentru prima oară, de francezul J. Psichari, în 1928, cu referire la situația sociolingvistică din Grecia) pentru descrierea unui caz în care două limbi (sau două variante ale limbii, de exemplu dialectele) își împart între ele funcțiile: una este folosită ca mijloc oficial de comunicare, iar cealaltă servește necesităților comunicării cotidiene (Ferguson 1959), însă acest nou termen nu a fost preferat de mulți autori.

2.1. În definițiile generale date acestui fenomen, în majoritatea cazurilor nu se face referire la *gradul de cunoaștere a celor două limbi*. Prezentăm, mai jos, câteva astfel de definiții ale bilingvismului. Astfel, în *Tratatul de lingvistică generală*, prin **bilingvism** se înțelege „capacitatea unui individ sau a unei populații de a utiliza în comunicare două sisteme lingvistice diferite.” (*Tratat de lingvistică generală* 1971, 526).

La V. Ju. Rozencveig (1972, 9) găsim următoarea definiție a bilingvismului: „Prin bilingvism se înțelege, de obicei, utilizarea a două limbi și trecerea regulată dintr-o limbă în alta în funcție de situația de comunicare.”

În concepția lui Ju.O. Žluktenko (1966, 20), bilingvismul reprezintă competența de utilizare alternativă a două limbi:

„(...) capacitatea dobândită a unui individ sau a unui grup de indivizi de a utiliza alternativ două limbi și însăși realizarea acestei capacități, adică practica comunicării alternative utilizând două limbi diferite. Cu alte cuvinte, bilingvismul reprezintă un sistem coerent de mijloace de comunicare, caracteristic unui individ sau unui grup de indivizi, în care intră mijloace de expresie aparținând la două sisteme lingvistice diferite.”

În *Dicționarul de științe ale limbii*, prin bilingvism se înțelege „în sens restrâns, folosirea alternativă a două limbi; în sens larg, folosire alternativă a două sisteme lingvistice, indiferent de statutul acestora: limbi distincte, dialecte ale aceleiași limbi sau chiar varietăți ale aceluiași idiom.” (*Dicționar de științe ale limbii* 2001, s.v. *bilingvism*/ 87).

2.2. Alți autori includ în definiția termenului și *criteriul perfecțiunii* în utilizarea limbilor și consideră că bilingvismul apare atunci când individul stăpânește **în egală măsură** ambele limbi. În acest sens, „bilingvismul înseamnă cunoașterea și utilizarea în egală măsură a două limbi.” (Rozental și Telenkova 1972, 81). L. Bloomfield (1933, 56, *apud* Žluktenko 1966, 24)

definea bilingvismul drept „capacitatea de a utiliza două limbi ca și cum ambele ar fi limbi materne”. Această poziție a fost criticată de autori precum E. Haugen, care aduce următoarea precizare: pentru ca un individ să ajungă să cunoască și să întrebuințeze o altă limbă la fel de bine ca limba maternă, ar trebui ca „întreaga experiență pe care el a dobândit-o prin utilizarea unei limbi să fie dublată în contextul comunicării cu vorbitorii unei alte limbi” (Haugen 1953, 6–9), fenomen, practic, imposibil. Autorul menționat vorbește chiar de existența unui stadiu *prebilingv* sau *antebilingv*, în care o anumită persoană nu mai este monolingvă, dar deprinderile ei în altă limbă se reduc doar la pronunțarea unor anumite cuvinte. Ulterior, Haugen vorbește despre *bilingvismul pasiv*, etapă în care individul înțelege altă limbă, dar nu poate încă să producă enunțuri verbale proprii în acea limbă.

Pentru A. Martinet (1963, 523), criteriul *perfectiunii*, în cazul bilingvismului, nu are nicio justificare, deoarece, susține autorul, în orice colectiv lingvistic, există vorbitori ai unei singure limbi ce utilizează forme incorecte. Niciodată o limbă nu poate fi considerată ca fiind însușită perfect, ci doar în măsura în care e suficientă pentru a asigura comunicarea cu indivizii ce alcătuiesc grupul social. În plus, gradul de perfecțiune cu care bilingvii vorbesc o limbă sau alta poate fi diferit de la individ la individ, de la o situație de comunicare la alta. Chiar și atunci când o persoană și-a însușit două limbi concomitent din copilărie, se întâlnesc întrebunțări preferențiale ale unuia sau altuia dintre sistemele lingvistice respective. Din punctul nostru de vedere, rolul esențial în însușirea perfectă a unei limbi îi revine *mediului lingvistic*, în cele din urmă impunându-se limba cu care vorbitorul este în contact permanent.

Aceeași idee se regăsește și la E.V. Vereșceagin, care subliniază că, în condițiile bilingvismului, cele mai variate combinații de elemente aparținând sistemelor lingvistice utilizate depind într-o mică măsură de gradul de cunoaștere a limbii și mai mult de *cine, cu ce scop și în ce circumstanță vorbește* (Vereșceagin 1969, 94), adică de *situația de comunicare*.

3. În loc de concluzii

Cele prezentate mai sus ne permit să relevăm faptul că, pentru a da o definiție cât mai completă a acestui amplu și complex fenomen lingvistic, ce poate constitui, în funcție de scopul urmărit, obiectul de studiu al mai multor discipline (psiholingvistică, sociolingvistică, lingvistică), este necesară o sinteză a informațiilor obținute în fiecare din aceste domenii. Elementele esențiale pe care trebuie să le includă această definiție sunt utilizarea **succesivă** de către **unul și același individ** a **două sisteme lingvistice diferite**, iar luarea în considerare a altor aspecte relevante pentru acest proces complex, cum ar fi gradul de cunoaștere a celor două limbi, nu face decât să nuanțeze definiția propusă de Weinreich. Gradul de perfecțiune în

însușirea unei alte limbi depinde de o serie de *factori* printre care putem enumera tipul de contact lingvistic care are ca rezultat apariția bilingvismului (de exemplu, în condițiile unui contact lingvistic permanent, care presupune apariția unor relații interlingvistice puternice în procesul intens de comunicare între comunități lingvistice diferite, sporesc șansele de însușire foarte bună a unei limbi), frecvența utilizării unei limbi în raport cu altă limbă, prestigiul unei limbi, capacitatea individului de a-și însuși o altă limbă, modul în care ea este însușită (limba este însușită în condițiile unui contact lingvistic natural sau artificial) etc.

Pentru cei care cercetează bilingvismul din perspectivă lingvistică, vor fi relevante rezultatele vizibile la nivelul structurii limbilor în contact, deoarece, după cum consemna Th. Capidan (1943, 53), bilingvismul este unul din factorii care „lucrează la schimbările din limbă”. De cele mai multe ori, ca urmare a contactului lingvistic, se produce fenomenul numit *interferență lingvistică*, ce presupune abateri de la norma unei limbi, care apar în vorbirea bilingvilor ca rezultat al faptului că aceștia cunosc mai mult de o limbă (Weinreich 1970). Modificările în structura unei limbi, apărute sub influența unei alte limbi, afectează în mod diferit subsistemele limbii (fonetica, morfologia, sintaxa, lexicul) și depind de gradul de organizare a acestora: cu cât subsistemul limbii este mai bine organizat, cu atât interferența lingvistică este mai redusă și invers, cu cât subsistemul limbii are mai multe unități constitutive, interferența se produce mai ușor.

Astfel, bilingvismul rămâne o problemă mereu actuală, mai ales în condițiile globalizării din perioada contemporană, când utilizarea în comunicare a (cel puțin) două limbi devine o condiție esențială pentru integrarea în societate, contribuind la lărgirea viziunii asupra lumii și la creșterea toleranței culturale.

Bibliografie

- Achmanova, O.S. (1966). *Slovar' lingvističeskich terminov*. Moscova: Izd. Sovetskaia enciklopedia.
- Bidu-Vrânceanu, Angela *et alii* (2001). *Dicționar de științe ale limbii*. București: Editura Nemira.
- Bloomfield, L. (1933). *Language*. New York.
- Ferguson, Ch. (1959). *Diglossia*. *Word*, 15, 325–340.
- Capidan, Th. (1943). *Limbă și cultură*. București: Editura Fundația regală pentru literatură și artă.
- Graur, Al. (coord.) (1971). *Tratat de lingvistică generală*. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România.
- Haugen, E. (1953). *The Norwegian Language in America*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Martinet, A. (1963). *Osnovy obščej lingvistiki*. În *Novoe v lingvistike*, vol. III. Moscova: Izd. Inostrannoï literatury.

- Martinet, A. (1970). *Preface*. În U. Weinreich. *Languages in Contact. Findings and Problems*. Paris: Mouton the Hague, 1970.
- Martinet, A. (1972). *Rasprostranenie jazyka i strukturnaja lingvistika*. În *Novoe v lingvistike*, VI. Moscova: Izd. Progress, 81–93.
- Pohl, J. (1970). *Probleme actuale ale sociolingvisticii*. În *Limba Română*, XIX, nr. 4, 283–293.
- Psichari, J. (1928). *Un pays qui ne vent pas sa langue*. În *Mercure de France*, I–X, 63–120.
- Rozencveig, V. Ju. (1972). *Osnovnye voprosy teorii jazykovykh kontaktov*. În *Novoe v lingvistike*, vol. VI. Moscova: Izd. Progress, 5–24.
- Rozental, D.E., Telenkova, M.A. (1972). *Spravočnik lingvističeskich terminov*. Moscova: Izd. Prosveščenie.
- Vendryes, J. (1921). *Le language*. Paris: La renaissance du livre (trad. în lb. rusă *Jazyk*, Moscova, 1937).
- Vereščagin, E.M. (1969). *Psichologičeskaja i metodičeskaja charakteristika dvujazyčija (bilingvizma)*. Moscova: Izd. Moskovskogo universiteta.
- Žluktenko, Ju. A. (1966). *Movni kontakty*. Kiev: Vyd. Kyivskoho.
- Weinreich, U. (1970). *Languages in Contact. Findings and Problems*. 1970. Paris: Mouton the Hague (trad. în limba rusă de J. A. Žluktenko, *Jazykovye kontakty*, Kiev, 1972).

Webografie

- Munteanu, Gh. (2005). *Bilingvism, diglosie, conflict lingvistic: o disociere utilă pentru analiza limbilor în contact*. În *Limba Română*, BDD-A20848.